

УДК 94 (470 + 477)
ББК 63.3 (4 Укр) 52

Лілія Щербін

ПАРТІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА ЛУЧИЦЬКОГО

Стаття присвячена висвітленню політичної діяльності відомого українського громадського діяча, історика Івана Васильовича Лучицького як представника Конституційно-демократичної партії Росії. Автор з'ясовує позицію І.В.Лучицького щодо українського питання, його діяльність у Державній Думі Росії, висвітлює його виступи на захист української мови.

Ключові слова: І.В.Лучицький, Конституційно-демократична партія Росії, українське питання, українські ліберали.

Біографістика як один із напрямів історичних досліджень набуває все більшого поширення в Україні. Час знеособленої історії минув. Кожна епоха має своїх героїв, персонажів, діяльність яких складає мозаїку історичного процесу.

Серед відомих постатей історії України початку ХХ століття особливе місце належить громадсько-політичному діячеві, історичу Івану Васильовичу Лучицькому (1854–1918 рр.).

Актуальність дослідження зумовлюється потребою висвітлення маловідомого аспекту громадсько-політичної діяльності І.Лучицького, з'ясування його позиції як кадета щодо українського питання.

В історіографії висвітлюється його наукова та громадська діяльність [13; 17]. Аспекти політичної діяльності І.Лучицького з'ясовано в дослідженні Н.Логунової [14] та у фундаментальному виданні “Политические партии России. Конец XIX – первая треть XX века” під егідою Російської політичної енциклопедії (керівник проекту – професор В.В.Шелохаєв) [15].

Метою нашої статті є дослідження політичної діяльності Івана Васильовича Лучицького (1854–1918 рр.) як члена Конституційно-демократичної партії Росії.

Іван Васильович Лучицький народився в Кам'янці-Подільському в родині викладача давніх мов духовної семінарії. Після домашньої освіти він вступив до третього класу Кам'янець-Подільської гімназії. 1862 р. І.Лучицький – студент історико-філологічного факультету Київського університету. 1866 р. закінчив університет і був залишений на два роки стипендіатом для підготовки до професорського звання. Він підготував монографії “Тугенотская аристократия и буржуазия на Юге Франции после Варфоломеевской ночи (до Булонского мира)” – приват-доцентська дисертація (1870), “Феодальная аристократия и кальвинисты на Юге Франции” – магістерська дисертація (1871). 1872 р. уперше поїхав у відрядження до Франції, яке тривало майже два роки. 1874 року його було обрано доцентом кафедри загальної історії Київського університету, 1877 р. І.Лучицький захистив у Петербурзькому університеті докторську дисертацію “Католическая лига и кальвинисты во Франции”. У 1903 р. науковець пішов у відставку з посади професора Київського університету. 1908 р. був обраний член-кореспондентом Академії наук Росії. Учнями І.Лучицького були Є.Тарле, Д.Петрушевський, В.Піскорський, В.Клячин, М.Василенко, В.М'якотин, М.Молчановський та ін. [17, с.170–171].

Із середини 70-х років розпочалась активна громадська, а з 1903 р. – політична діяльність І.Лучицького. Він був дійсним членом Історичного товариства Нестора-Літописця, діячем “Київської громади”, “Просвіти”, товариства сприяння початковій освіті, був гласним Золотоніського повітового та Полтавського губернського земств, Київської міської думи (уперше обраний у 1872 р.), де представляв ліберальну

опозицію [17, с.170]. З 1904 р. І.Луцицький став редактором газет “Киевские отклики” та “Свобода и право”.

Науковець брав участь у нараді земських діячів з аграрного питання 27–29 квітня 1905 р. у Москві. Він активно дискутував під час обговорення резолюції з аграрної проблеми. На думку І.Луцицького, покращення становища потребують не тільки селяни, але й міщани, чиншовики й козаки: “... Коли горить споруда, не можна гасити тільки її частину, залишаючи горіти решту, що лише збільшить пожежу” [11, с.172]. Особливу увагу у своєму виступі він приділив безземельним козакам, яких було багато в Чернігівській і Полтавській губерніях. Це зауваження було підтримано іншими делегатами й до резолюції з аграрного питання були внесені доповнення.

Також І.Луцицький брав участь у коаліційному з’їзді земських діячів 24–25 травня 1905 р., загальноросійському з’їзді міських діячів 15–16 червня 1905 р., з’їзді земських і міських діячів 6–8 липня 1905 р., з’їзді Союзу земців-конституціоналістів 9–10 липня 1905 р., з’їзді 6–13 листопада 1905 р. На засіданні 12 листопада 1905 р. під час обговорення можливості запровадження автономії в окраїнах імперії І.Луцицький “запропонував з’їзду висловитись на користь ліквідації всіх обмежень малоросійської мови; скасування це має відбутися негайно, бо без нього неможливо буде навіть вести передвиборчої агітації серед малоросійського населення” [11, с.499].

На I установчому з’їзді 12–18 жовтня 1905 р. у Москві І.Луцицький увійшов до Центрального комітету (ЦК) Конституційно-демократичної партії. З листопада 1905 р. він став головою Київського міського, а із січня 1906 р. – Київського обласного комітету Конституційно-демократичної партії. Київська обласна група кадетів, заснована 21 листопада 1905 р., була однією з найбільших в Україні [3, л.1; 2, арк.5; 1, арк.43–43 об.]. Діяльність цього обласного комітету поширювалася на три губернії: Київську, Волинську, Подільську. Станом на 14 лютого 1906 р. членами Конституційно-демократичної партії в Києві було 1 400 чоловік [3, л.7].

Під впливом І.Луцицького загальний схід хутора Каврайського Золотоніського повіту заявив про рішення приєднатися до Полтавської організації кадетів для покращення свого становища [15, с.326].

27 жовтня 1905 р. у Києві відбулося засідання Товариства письменності, у якому брали участь його голова В.Науменко й І.Луцицький як голова Київської обласної організації кадетів, член ЦК [12, с.32]. На цьому засіданні були прийняті постанови про клопотання щодо скасування обмеження малоросійської преси й щодо дозволу надходження книг, надрукованих українською мовою, до народних бібліотек-читалень, училищ, сільських і безкоштовних бібліотек-читалень [12, с.32]. Дослідниця А.Білоус вважає, що саме ці зусилля інтелігенції сприяли виходу восени 1905 р. нових правил про періодичні видання, що надавали можливість випускати газети й журнали українською мовою, а 26 квітня 1906 р. було скасовано обмеження на книги [12, с.33].

Під час роботи з’їздів партії та засідань ЦК його виступи стосувалися питань виборчого законодавства, організації роботи партії, аграрної проблеми. Зокрема, на II з’їзді партії (5–11 січня 1906 р.) під час обговорення аграрного питання І.Луцицький не погоджувався із використанням принципу націоналізації землі для Малоросії, населенню якої притаманна індивідуальна власність: “Соціалістичні теорії будуть такими далекими від малоросів, як вони були далекими для французьких селян” [15, с.327].

І.Луцицький розробив свій варіант організації місцевої автономії. Імперія мала складатись із 23 автономних областей, утворених відповідно до їх економічних, етнічних, національних умов. Українські губернії мали увійти до складу Південно-Західної (Західномалоросійської), Білоруської південної, Східномалоросійської, Новоросійської областей [15, с.326].

І.Луцицький був головою на другому засіданні з обласного питання в Одесі в травні 1906 р. У вступній промові він зробив історичний аналіз ідеї автономії, зазначив-

ши, що "... усі проекти конституції, які створювались у нас у минулі століття, починаючи з епохи Олександра І, ґрунтувались на федеративних засадах, сьогодні, якщо і не так яскраво виступає принцип федерації у чистому вигляді, то принцип автономії окремих частин Росії має велику кількість прихильників" [5, арк.1]. І.Лучицький указував, що "комітет Партії народної свободи недостатньо оцінює ідею автономії" [5, арк.1]. Через інші питання та поспіх на з'їздах партії залишили питання про обласну самостійність партії "затушованим", але це не завадить піднімати цю проблему знизу, з місць. Для налагодження зв'язку центру з місцевими комітетами головуючий запропонував обирати до складу Центрального комітету частину членів з обласних комітетів. Також І.Лучицький запропонував створити обласні комітети партії в Одесі й Харкові за прикладом Київського, який об'єднував Київську, Подільську, Волинську губернії, оскільки вони могли, "не створюючи сепаратизму, бути корисною противагою централістичній тенденції загальноросійського комітету партії" [5, арк.2].

1907 року І.Лучицький був обраний депутатом Третьої Державної Думи від Києва. Громадський діяч О.Лотоцький стверджував, що "Іван Лучицький був єдиним власне свідомим українцем-горожанином у третій Думі" [9, с.60]. О.Лотоцький характеризував його як людину великої громадської енергії, видатного вченого, який "мав дуже експансивну вдачу, що легко на все реагувала та легко ж до охолодження доходила. В Києві належав він до Старої громади і мав тут репутацію амбітної та еґоцентричної людини, з якою тяжко було діло мати. Не він володів словом, а слово володіло ним" [9, с.62].

1908 р. історик переїхав до Петербурга, де поряд із парламентською діяльністю викладав на Вищих жіночих курсах, у Психоневрологічному інституті й Петербурзькому університеті, на курсах П.Ф.Лесгафта.

У Думі І.Лучицький очолював бібліотечну комісію. Під час парламентської діяльності науковець захищав право українців на рідну мову в судочинстві та освіті. На засіданні Думи 4 грудня 1909 р. під час обговорення питання реформування місцевого судочинства І.Лучицький заявив, що "вийшов захищати одне: на цілому просторі півдня Росії є одна визначена національність – національність малоруська... ця національність, зовсім незалежна від великоруської, мала свій суд на своїй мові..." [10, стб.2969]. Він нагадував про історичні традиції судочинства в Малоросії, наполягав на тому, що "не знає іншого народу, який має більше права, ніж малороси" [10, стб.2970]. Запровадження місцевих мов у судочинстві, рівноправності народів історик уважав передумовою єдності справжньої Росії без примусу та свавілля.

У жовтні 1910 р. І.Лучицький під час обговорення статті законопроекту про початкову освіту виступив на захист українців. Його пропозицію надати право навчання українською мовою підтримав голова партії П.Мілюков, який висловив тезу про обов'язок держави оберігати права національностей [16, с.22]. Але результати голосування виявилися невтішними. Пропозицію українського кадета 171 голосом проти 132 було відхилено.

І.Лучицький обговорював ставлення Конституційно-демократичної партії до українського питання в Думі на спільних нарадах між представниками парламентської фракції та провінційних груп. На партійній конференції 14–15 листопада 1909 р. український кадет М.Василенко від імені обласного Київського комітету, позитивно оцінюючи діяльність і тактику фракції в Думі, звернув увагу на певні недоліки: недостатній зв'язок із національними групами й невизначене ставлення до їх потреб [4, л.7]. Неясність ставлення кадетів до національного питання, на його думку, могла стати каменем спотикання, посіяти зерна сумніву й недовіри серед поляків, українців, євреїв, які "складають три великі національні групи прихильників партії, і вплинути на результати майбутніх виборів" [4, л.10 об.].

Московський член ЦК М.Тесленко у відповідь заявив, що українське питання поряд з іншими національними питаннями не стоїть, оскільки “євреї й поляки обмежені в найважливіших громадянських правах, тоді як про українців цього не можна сказати” [4, л.12 об.]. Такий висновок був зроблений ним у зв’язку з тим, що українці начебто не висували ніяких вимог і практичних законопроектів, а їхні національні інтереси обмежувалися потребою рідної мови в школі та суді.

У відповідь І.Луцицький нагадав, що він двічі в Думі ставив питання про рівноправність мов і щоразу зустрічав вороже ставлення, хоча “вимога своєї мови для нашого краю є наша, стара, давня, історична вимога, і наші права на свою мову – наші законні права” [4, л.17 об.].

Неодноразово українці зверталися до депутата І.Луцицького з проханнями відстояти право народу на навчання рідною мовою [6–7]. Серед прохачів були люди з різним рівнем освіти – від селян до студентів, але з однаковим усвідомленням національної катастрофи через відсутність рідної школи, наявність заборон щодо використання української мови, спільним духом протесту проти ігнорування просвітніх потреб українців: “... Здобувши для свого народу освіту на рідній мові, Ви допомагаєте йому стати поруч з усіма культурними народами, допоможете нам вийти на просторий шлях просвіти і скинути з себе те ганебне становище, у якому ми зараз животіємо, розвіяти ту страшну темряву...” [7, арк.2].

Проте записи щоденника громадського діяча Є.Чикаленка свідчать про напружені стосунки представників української інтелігенції й кадетського депутата І.Луцицького. Провідні діячі національного руху критикували його за недостатньо рішучу позицію, непереконливі промови, зокрема газета “Рада” (орган ТУПу) публікувала сатиричні вірші про байдужість депутата, а він, у свою чергу, погрожував скласти свій мандат [8, с.129]. Є.Чикаленко у своєму щоденнику підкреслював, що І.Луцицького “треба було вічно підштурхувати”, називав його “ні до чого не здатним фанфароном” [8, с.238].

С.Русова вважала, що І.Луцицький “представляв поширений у Києві тип українця-федераліста, який щиро любив етнографічну Україну, але був вихований російською культурою й не мав віри в державні сили українського народу, тримався за російську державну систему, вважаючи федерацію й тісну єдність із Росією за найбільше щастя для України” [15, с.326].

Під час Лютневої революції І.Луцицький виїхав із Петербурга й вийшов з Конституційно-демократичної партії. З грудня 1917 р. він став одним із засновників Української Федеративно-Демократичної партії, яка відстоювала ідею перетворення Російської імперії у федерацію автономних країв.

Таким чином, вагомий вплив на громадсько-політичну діяльність відомого історика І.Луцицького мала його приналежність до Конституційно-демократичної партії Росії. Він був головою одного з найбільших і найвпливовіших місцевих комітетів на Україні – Київського, брав участь у конференціях та з’їздах партії. Важливим періодом партійної діяльності було обрання його депутатом від Києва до III Державної Думи Російської імперії (1907–1912 рр.). І.Луцицький брав участь у роботі багатьох думських комісій, виступав на захист свободи прав національностей, на захист української мови.

1. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДІАК України), ф. 274, оп. 1, спр. 1424, 63 арк.
2. ЦДІАК України, ф. 274, оп. 1, спр. 1173, 5 арк.
3. Государственный архив Российской Федерации (дальше – ГАРФ), ф. 523, оп. 1, д. 216, 57 л.
4. ГАРФ, ф. 523, оп. 1, д. 9, 175 л.
5. Інститут рукопису Національної бібліотеки Вернадського (далі – ІР НБВ), ф. 66, № 228, 6 арк.
6. ІР НБВ, ф. 66, № 258, 2 арк.
7. ІР НБВ, ф. 66, № 259, 2 арк.
8. Чикаленко Є. Щоденник (1907–1917) : у 2 т. / Є. Чикаленко. – К., 2004. – Т. 1. – 428 с.

9. Лотоцький О. Сторінки минулого : у 4 ч. Ч. 3 / О. Лотоцький. – Варшава, 1934. – 395 с.
10. Государственная Дума. Стенографический отчет. III Созыв. Сессия III. Ч. I. – С. Пб., 1910. – Стб. 1661–3795.
11. Либеральное движение в России. 1902–1905 гг. – М., 2001. – 648 с.
12. Білоус А. Українські кадети й національне питання / А. Білоус // Наукові праці з питань політичної історії. – К., 1992. – Вип. 173. – С. 32–35.
13. Гусев В. Иван Васильевич Лучицкий – ученый, педагог, громадсько-політичний діяч / В. Гусев, Л. Таран // Историчний журнал. – 2008. – № 6. – С. 94–100.
14. Логунова Н. А. Наукова та громадсько-політична діяльність І. В. Лучицького : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.06 / Н. А. Логунова ; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – К., 2006. – 19 с.
15. Политические партии России. Конец XIX – первая треть XX века : энциклопедия. – М., 1996. – 872 с.
16. Садовский В. Украинский вопрос в третьей Думе / В. Садовский // Украинская жизнь. – 1912. – № 5. – С. 17–27.
17. Українські історики: біобібліографічний довідник. Вип. 3. – К., 2010. – 344 с. – Серія (“Українські історики”).

Стаття посвячена освітленню політичної діяльності известного українського общественного деятеля, историка Ивана Васильевича Лучицкого, представителя Конституционно-демократической партии России. Автор выясняет позицию И.В.Лучицкого относительно украинского вопроса, его деятельность в Государственной Думе России, освещает его выступления на защиту украинского языка.

Ключевые слова: *И.В.Лучицкий, Конституционно-демократическая партия России, украинский вопрос, украинские либералы.*

The article is devoted illumination of political activity of the known Ukrainian publicman, historian Ivan Luchickiy, as a representative of Konstitution-demokratic party of Russia. An author finds out position of I.V.Luchickiy in relation to the Ukrainian question, his activity in State Thought of Russia, lights up his appearances on defence of Ukrainian.

Key words: *I.V.Luchickiy, Konstitution-demokratic party of Russia, ukrainian question, Ukrainian liberals.*

УДК 94(477.8): 94(438) “1945/1947”

ББК 63.3 (4 Укр) 625

Богдан Гук

ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА НАДРАЙОНУ “ЛЕВАДА” ОУН ЗАКЕРЗОНСЬКОГО КРАЮ 1945–1947 рр.

У статті досліджується проблема обставин і результату становлення структур надрайону “Левада” (південне Підляшшя), яке становило частину організаційної мережі ОУН-СД (самостійників-державників) на території Польщі в 1945–1947 рр. Ця наукова проблема досі не досліджувалась як українськими, так і польськими дослідниками, а документальних джерел обмаль.

Ключові слова: *Закерзоння, Підляшшя, ОУН-СД, УПА, надрайон “Левада”, референтура, запілля.*

Аналіз історіографічних досліджень українських і польських авторів із проблем виникнення та діяльності українського підпілля на території Польщі в 1944–1947 рр., а також вивчення широкої джерельної бази дало підстави для створення наукової картини тих подій на українсько-польському етнічному пограниччі в період Другої світової війни та кілька років потому, уже в умовах Польської Народної Республіки, результатом яких було виникнення організаційних структур українського підпілля, підпорядкованих Українській головній визвольній раді (УГВР), а саме: Організації українських націоналістів самостійників-державників (ОУН-СД) та Української повстанської армії (УПА).

У період між створенням Перемишльської області ОУН (1929 р.) та кінцем існування створеного згодом на її основі Закерзонського краю ОУН-СД (1947 р.) мали